

ԳՈՐԾԻ ՄԱՐԴԻԿ

ՊՈՒՆԱԿ ԱՆ ԲԱՐՔԵՐ

Ա.

— Տարեքը, դէմքը, ուսմունքը կարեւորութիւն չունի. հարո՞ւստ է՝ ան նայինք... Այն որ այս վճռական խօսքերը կ'արտասանէր, քաններկու տարեկան աղուոր աղջիկ մըն էր, խոշոր սեւ աչքերով, հրապուրելի ու շնորհալի:

Խնդիրը, ինչպէս գուշակեցիք, թեկնածուի մը վրայ էր որ իր ձեռքը կը խնդրէր բարեկամ կնոջ մը միջնորդութեամբ:

Առաջին անգամը չէր որ առաջարկութիւն մը կ'ըլլար իրեն: Դպրոցէն ելլելէն ի վեր գրեթէ ամիս չէր անցնի որ այդ տեսակ պաշտօնական կամ անպաշտօն դիմումներ չ'ըլլային:

Օրիորդ Սաթենիկ կերպերեան ամէն ճաշակի յարմար պատամ մըն էր, հարուստ, գեղեցիկ, գեղահասակ եւ ուսեայ, հետեւարար ամէն տեսակէ՛ ու վիճակէ՛ թեկնածուներ ներկայացած էին, բայց ծնողքն ու աղջիկը, օրիորդ պատճառ մը չէին տեսնար անապարելու, դժուարահաս եղած էին միշտ եւ մինչեւ հիմա ներկայացածներէն լուսադուին կը սպասէին որ անուշտ պիտի չուշանար երեւնալու:

Հինգ տարեկ է վեր գալորեցական իջնար աւարտած էր Սաթենիկ ու վկայագիրը առած: Յաջթական փառաւոր օր մը եղած էր աղջկան ու իր ծնողքին համար պարգեւաբաշխութեան օրը: Սաթենիկ իր վեց ընկերներեան հետ առաջին մրցանակ ընդունած էր ամէն դասերուն մէջ. «յոյժ քաջալուս» աշխարհագրութեան, պատմութեան, իմաստասիրութեան, ֆրանսերէնի, հայերէնի, ձեռագործի, դաշնակի, ընական գիտութեան եւ գրականութեան մէջ, իր ուսումնաւարտի ճառը՝ «Միգամածներու կազմութիւնը արեգակնային գրութեան մէջ» այնքան մեծգնութեամբ ծափահարուած էր, որչափ որեւ վեց ընկերներուն ձեռքեր: Պարգեւաբաշխութեան իրիկունը Սաթենիկի ծնողքը ընտանեկան հանգստի մը կազմակերպած էին իւրեց Ներգիւղի ամբարանոցին մէջ ուր եկեր հաւաքուեք էին Կերմեքեանի ազգականներն ու մտերիմները:

Ճաշէն ետք, ներկաներու թախանձարքին վրայ, Սաթենիկ ոտքի ելք ու կարգացրէր

ցորեկուան ճառը որ կը սկսէր սապէս. «Սաթենիկ պայծառ ու անսովորաբար մը վերցուցած էք միթէ՛ ձեր աչքերը դէպ ի կապուտակ երկնակամարը ուր անթիւ լոյսեր կը պլպլան...» ու կը վերջանար՝ «գիտութեան ջրան ի ձեռքին մարդկութիւնը անուշտ պիտի մխրձանան: Եթէ կրնաք, պիտի կորզէ, օր մը, միգամածներու կազմութեան քաղաքները զոր նախանձող իրացի մը մինչեւ ապօր թաքուն կը պահէ:»

—Ապրի, քեք աղուոր կը կարգայ կոր, ինչ տեսնան, ըսած էին միաբերան ներկայ խաթունները, խօսքերնին Սաթենիկի մօր թագուկ նանմին ուղղելով:

— Պգտիկուց արդէն ինեացի էր աղջիկս, ութ տարեկան՝ ձեռքը ինչ տալի ջուրի պէս կը կարգայ:

—Աման թագուկ հանրմ'ինչ էր կարգացած, ականջս քիչ մը ծանր է տէ, աղէկ մը չհասկըցայ, հարցուց վաթսուներոց հետաքրքիր պառաւ մը:

—Ի՞նչտոր ըսեմ, Իէնտոֆ հանրմ, բիւթիւն երկունքի երջողներուն մէջ եղած բաներուն վրայ է:

—Ա՛յ մի՛ ըսե, կը խենթենամ, պատասխանեց պատաւը տարափած:

Ներկաներէն մին, — վաճառական մը որ Եւրոպա ճամբորդած ըլլալուն համար աստղագիտութեան եւ գրականութեան հասկնալ կը կը կարծէր, — Սաթենիկի հետ վիճարանութեան մը սկսած Լուսինին մէջ բնակիչ զբոսնուելուն կամ չգտնուելուն մասին, Կամաց կամաց ուրիշներն ալ քաջալերուելով մասնակցեցան վիճարանութեան, եւ խօսակցութիւնը տեւեց մինչեւ մեկնումի ժամը:

Միայն Սաթենիկի հայրը, Մարկոս Էֆէնտի, չճանակցեալ վիճարանութեան:

—Ի՞նչ մըն ալ գտն չըսե՞ս, Մարկոս Էֆէնտի, ըսաւ միջոց մը վաճառականը որ Եւրոպա ճամբորդած էր:

—Ի՞նչ ըսեմ, ատոնք աղուոր բաներ են, բայց պարկաւր ըրար մը չի տար:

Մարկոս Կերմեքեան «գրական» մարդ մըն էր՝ բառին կատարելապէս սիւսլ, գետնաքաբշ, զգուշիկ իմաստով: Կեսանքի մէջ իր ապարդիւր սկսած էր սարաֆի մը քով պատառ որութեան, տասնըորս տարեկանէն մինչեւ քսան տարեկան հասակը Ակնցի վարպետի մը քով ծառայած էր չնչին ամսականով մը:

Իր վարպետին բալուր աղտոտ գործանու-
թիւններու, խաբէրայ միջոցներու, խարդախ
հաշիւներու, նախ նորոգիստեան, յետոյ կամաց
կամաց դործակից կոչել էր։ Իր մէջ ծածկուած
խաբէրու, պոկու, գողնալու, գերպահանջ յառ-
կութիւնները, որոնք «գործի մարդը» կը յառ-
կանային։ Ակնցի սապաֆին գրասենեակին մէջ
Յեռ, իրենց փթիթումը՝ ամբողջ կատարելու
ժամանակ զարգացել էին, վնասակար հոսանք-
բու պէս որոնք աղբաւից հողի մը վրայ կ'իշ-
նան։

Օր մըն ար, մեծկակ խարդախութեան մը մաս-
նակցելէ ետքը, տարաֆին հազար ոսկին առած
ու Պոլսէն անցած էր 'Լաւաթիա' մէջ՝ մըն ալ
ետ չդառնալու պայմանով։ Ակնցին ի զուր
փորձեր էր արակնելու պահանջել։ Մարկոս
խարդախութիւնը մէջտեղ հանելու սպանա-
լիքով ձաճներ էր իր վարպետը, որ զարձեռ էր
գրասենեակ՝ չկրնալով զսպել իր աշակերտին
մասին զգացած հիացումը։

—Այ՛, յան զաւակ, մտածել էր, սէրսէ՛ մէկը
կ'եղբորս, ք'նջ աչքը բաց տալայ է եղել։ . .

Մարկոս հազար տակի միացնելով իր մանր
մուշր գողութիւններով հաւաքած հինգ հա-
րիւր ոսկիին, պէնեակ մը բացած էր իսպիտար
խանի մէջ՝ որ օրէ որ կը բարդաւանէր։ Մի-
եւնոյն ժամանակ նոր խաղ մը խաղալու համար,
մասնաց ընկերակցութիւն մը կ'աղմկէ իր
նախկին վարպետին հետ։ Ակնցին մեծ ու-
րախութեամբ ու խանդավառութեամբ ընդու-
նեցաւ այդ առաջարկութիւնը, եւ ընկերակցու-
թեան պայմանագրութիւնը ստորագրած իրի-
կունը յաղթական տուն դարձաւ, խորհելով՝

—Եւ ալ ասկէ ետքը Ակնցի սարաֆ Օնանը
չըլլամ եթէ հազար ոսկի տոկոսովը Մարկոսին
ընկէն բերնէն չքաշեմ չտանեմ։

Գիտէ՞ք թէ ի՛նչ աճեցին համեմատութիւն-
ներ կ'աճնէ տոկոսը Ակնցիի մը քով, նոյն իսկ
սարաֆ չեղած ժամանակ 'Վա' յ եթէ Մարկոս
պարկեւտ մարդ մը եղած ըլլալ։

Գործերը, սակայն, բոլորովին տարբեր ուղ-
ղութիւն մը արին։ Մարկոս հերայ հարուստ
սարաֆի մը հետ սքանչելի գործ մը կարգադրեց
որուն համեմատ հրեան պիտի փնտրկանար շատ
մը ուրիշներու գրամին հետ կոպորդանցընե-
լով Ակնցիին քանի որ ինչպէս իրեն հետ
կէտք պիտի բաժնէր իրեն հետ։

Կարգադրութիւնը յաջողեցաւ։ Հայ ու հը-
րեայ մաքրու միաւորութեամբ եղած այս հո-
յակապ խարդախութիւնը, որուն առջեւ հիացիկ

պակոսուցումով մտա խածին փախանակին ամե-
նէն աւելի «գործի մարդ» հուպակուածներն իսկ,
ա՛յն աստիճան անառարտ կատարելութեամբ
գլուխ հանած էր որ օրէնքը զինաթափ հանդի-
սատես մը լոկ կըցաւ։ Ըլլալ կողողուտին։

Օհան աղան, գործին զեղեցկութենէն չլացած՝
իբր անշահախնդիր արուեստասէր գող մը, գը-
րեթէ մոռցաւ իր կրած վնասը դառնութիւնը
եւ գլխին եկած փորձանքին համար զինքը մը-
խիթարելու եկող բարեկամի մը բնաւ։

—Այն հազար ոսկիս գնաց, բայց հէլալ
ըլլայ՝ ա՛յլ օլտուն . . .

Յետոյ հպարտ, գրեթէ լրբերն չեշտով մը,
—Ինչէ՞ տառն աշակերտներ հասցնելու է
էֆենտիմ։

Բւ տարի մը ետքը, Մարկոս էֆէնտի, որ հիմա
տաւը հազար ոսկիի տէր մէկն էր հրապարա-
կին վրայ, ամուսնացաւ։ Օհան աղան, աղջկան
հետ, երկու հազար ոսկի օտիտ առնելով։

Մեր պատմութիւնը արեւած ատեն՝ Ազնուա-
շուք Մարկոս էֆէնտի կերմբեան արդէն 50—
60 հազար ոսկիի տէր մեծատուն մըն է, թաղա-
կան խորհրդի դահնմապետ, հրահրանոցի հոգա-
բարձու, քաղաքական փողովի անդամ։ Անվի-
ճելի համբաւը կը վայելէ «գործի», «գրակա»
մարդու։ Իր Բերայի տունը, Ենի-գեղի ամա-
րանոցը եւ, Լաւաթիա կատուքանի տուած իւ-
նը անդրմարդիի հեղինակութիւն մը, ան-
պարտելի զօրութիւն մը կուտան իր խօսքե-
րուն, իր յայտնած դաղափառներուն, որոնք
պատգամներու պէս կ'իշնան բերնէն։ Իր ամե-
նէն ընտանեկան, սիրելի բացատրութիւն է,
որ եւ է բանի մը օգտակարութիւնը կամ անօ-
գուտութիւնը վճելու համար, «պախալը կ'առ-
նէ» կամ «պախալը չ'առնե՞ր»։ Ինչ որ պախալը
կ'առնէ՝ օգտակար է, չաւաքեր է, խելալ է,
նկատողութեան արժանի է. ինչ որ պախալը
չ'առնե՞ր՝ անօգուտ է, վնասակար է, անխելք է։
Պախալը տեսակ մը ծանրաշափ է Մարկոս է-
ֆէնտիի համար, որ ցոյց կուտայ կեանքի մըթ-
նայորակի իմանկը Այս բաժնեւէն կը տեսնուի
որ Մարկոս էֆէնտիին հեղինակութիւնը կը
ջնջուի պախալին ամենազօր հեղինակութեան
առջեւ։ Իր արժանիքը այն է միայն որ պա-
խալին գնահատութիւնը կը գուշակէ ու կը
թարգմանէ հաւատարմօրէն։

Օրինակի համար երբոր իր աղջկան չըջանա-
ւարտի ճառի մասին կ'ընէ թէ՛ պախալը չ'առ-
նե՞ր ասանկ բաներ, վստահ կրնաք ըլլալ որ
պախալը մը պիտի չգտնուի որ հերքում տայ իր
ըսածին։

Թեթևություն քննելով՝ գուցե շատերուն համար հասարակ ու զիւրիկն երեւայ Մարկոս է՝ ֆէնտիքի զատումներուն այս եղանակը եւ խնկացութեան ու մտքի ճկունութեան գերազանց օրինակ մը չընծայէ՝ Ապր, պէտք է ըսնա՞ք որ գործի մարդու մը համար միշտ կարծեւածին չափ զիւրիկն չէ մէկէն ի մէկ վճռել թէ՛ ի՞նչ կ'առնէ պախալը ու ի՞նչ չ'առնէր։ Շատ անգամ գործնական համարուած մարդիկ սխալներ կ'ընեն այս մասին որ սուղի կը նստի իրենց։

Գործնական համարուած մարդ մը կը ճանչնամ որ աղջկանը դաշնակ մը չուղեց զնել «պախալը ատանկ բան չստանար» ի նկատողութեամբ եւ ասոր համար քանի մը չորհրդով ամուսնական ձեռնարկներ անյաջողութեան ատենց, որովհետեւ պախալը (կամ այս պարագային աւելի ճիշտ է ըսել պախալին կիւնը) աղջկուհիի եկող կիներուն բերնովը կը մտաւար։ —Ա՛յ՛ մեղա, բիանօ մը պիտէ չուսնի տալոնը։ Մինչդեռ Մարկոս էֆէնտիք, ճշմարտապէս գործնական մարդու հոտառութեամբ, աղջիկը չըջանաւարտ ըլլալուն պէս 80 տոկինց զաշնակ մը ծախու առաւ, զոր փանկկաւոր ճերմակ ծածկոյթի մը տակ գետնից արանի ճակատը։

Պախալը դաշնակը կը պահպնէ, թէեւ քնաւ չի ներեր որ նօթայի կամ դաշնակահարի համար դրամ ծախսուի։ Անա՛ ինչ որ միւս ողորմելին չկրցաւ գուշակել եւ ինչ որ Մարկոս էֆէնտիք շատ աղէկ կուտան էր։ Իր բուն գործի մարդու արժանիքը ասոր մէջն էր։

Սաթենիկ գիշերօթիկ դպրոցը ձգելով՝ երբ վերադարձաւ հօրնական տունը, ինքզինքը անախորժ կերպով տարբեր միջավայրի մը մէջ գտաւ, որ առջի բնարն գրեթէ յուսահատական տպաւորութիւն մը ըրաւ վրան։

Թէեւ երբեք վերացական աղջիկ մը չէր եղած դպրոցին մէջ, այսու, հանգրծմ միշտ պզտիկ հակում մը ընտեցած էր կարգ մը մտային ու հոգեկան զաղտմներու, որոնք հետզհետէ զարգացեր էին իր մէջ ընկերուէիններուն եւ վարժուէիններուն քայլերանցներով։ Նախամեծար համարած բանաստեղծներ ունէր որոնք զըմեները զոց կ'ընէր, ջութակի վարժութիւններ ըրած էր, տեսարաններ կար ու բոնցմէ հանոյք կը զգար ու վերջապէսներ որոնք կրնային տպաւորութիւն գործել իր վրայ։ Անոնցմէ զատ, նոյն իսկ խոհանքի փամբ ունէր ուր ուկի երպաներ կ'ընէին, իր փափաքն էր ամուսնանալ երիտասարդի մը հետ որ միմիայն գործի մարդ չըլլար, որ ան-

պատճառ խարտեայ ու միանգամայն աղուոր ըլլար, ու իրեն պէս անգլիներն գիտնար եւ որուն հետ ճամբորդութիւն ընէր ատեն ատեն։

Այս չափաւոր, գրեթէ պահպանողական վերացականութեամբ շինուած ծրագրով ձգեց Սաթենիկ Հոմ Սքուլը եւ փոխադրուեցաւ վերջնականապէս իր հօր տունը։ Բնաւ կականածեցաւ այն ամենազօր բնաւորին գոյութեան որ հոն իրեն կը պատէր եւ որ այդ անմեղ ծրագրերը կտոր կտոր պիտի ըզկտէր, զայն նկատելով իբրեւ ապաստարանական դրօշակ մը հաստատուած կարգուսարգէն դէմ։

Հաշիւի չառնուած այդ բոնասարը Պախալն էր։

Սաթենիկ մէկէն ի մէկ ընդզգեցաւ անոր դէմ, չուղեց զուրիս ծեղ անոր ջախջախիչ հեղինակութեան առջեւ. սակայն, «Աղջիկս, ատ բաները պախալը չ'առնէր» բանաձեւը որ Մարկոս էֆէնտիքի բերնէն ինչաւով ծանր, լուրջ, ճշնիշ միօրինակութեամբ՝ կը ամբակոծէր իր դպրոցականի գաղափարները ամէն առթիւ, վերապէս բռնաբասեց զինքը պարտութիւն խոտառվանելու։ Դիչ մը փամանակ սակայն Սաթենիկ խուլ հակառակութիւն մը պահեց իր յաղթական թշնամիին դէմ, յետոյ կամաց կամաց, ալ ըտրորովին տեղի տուաւ, ու որ մըն ալ, դաշնակցեցաւ պախալին հետ, Հիմակ գործնական աղջիկ մըն էր, այնպէս ինչպէս հայրը կ'ուզէր որ ըլլար։

Սաթենիկ երբեմն կը յիշէր իր սխալանքի օրերը եւ կը խնդար այն ատենուան ունեցած գաղափարներուն վրայ, ինչպէս կը խնդար իր այն ընկերուէիններուն վրայ որոնք յամուած էին կաշած մնալ իրենց դպրոցի վերացականութեան։

Իր գործնական ոգին այնչափ հոշակ էր հաշնած Բերայի ընտանեկան չըջանալուներուն մէջ որչափ հօրը, Մարկոս էֆէնտիքին։

—Գիտես քի հօրը քիթէն է ինկեր, կ'ըսէին տան բարեկամ կիները իր վրայ խօսած ատենին։

Եւ իրենց համար Մարկոս էֆէնտիքի քիթէն ինչաւը մեծագոյն վկայականն էր գործնական ոգիի։

Ամէն անգամ որ հիւրերու քով Սաթենիկի խօսքը բացուէր, հայրն ու մայրը նոր զէջք մը ունէին իր մասին պատմելու որուն մէջ, հարիւրերորդ անգամն ըլլալով, ցոյց տուած էր իր գործնական օգին։

Հայրը մանաւանդ ավիրեալն մնացած էր մօրն ու աղջկանը միջեւ տեղի ունեցած կռուի մը առթիւ :

Սաթենիկ երբեմն, երբ մայրը մանրուք դըրած պէտք ունենայ, 20—30 փարայ փոխ կուտայ եղբեր ու հայել կը ըսնէ : Գումարը 20 դուրուշի հասած ատեն պահանջներ է մօրմէն ու անիկա ալ մէ՛նիտէ մը տուեր է : Սակայն աղջիկը դո՛ւ չէ եղբեր, առարկելով թէ ինքը մանրուք տուած է եւ հետեւաբար կա՛մ պէտք է որ մայրը մանրուք հատուցանէ եւ կամ 20 դուրուշի տարբերութիւնը : 30 փարայի չափ աւելցնէ մէ՛նիտիէն վրան :

— Եւ քեզի 20 դուրուշի մանրուք տուի, մանրուք չը խաֆ աղ կը ժողնայ՝ որ, պոռացներ էր Սաթենիկ կապ կարմիր կտրած ու մէ՛նիտէն մօրը երեսին նետելով :

Բայց մայրը չըմբռնելով, կամ գուցէ չուզելով ըմբռնել, ասարփել այս հաշիւը, եւ կասկածելով թէ Սաթենիկը զինքը խաբել կ'ուզէ, մերժեր էր վճարել :

— Իրիկունը թող հայրդ գայ տէ, անոր հարցնեմք, ըսած էր :

Մարկոս չէ՛քնարի հնարողական բացազան չութիւններով իրաւունք տուած էր աղջկանը ու ա՛լ չէր կշտանար պատմելէ այդ մանրուքի տարբերութեան զէպքը :

— Է՛յ, քաթի՛ր, մի քա իրա՛ւ մէ՛նիտիէն ատանկ երեսիդ նետե՛ց, կը հարցնէին մտիկ ընողները ինչպիսիով՝ Սաթենիկին մօրը :

— Հապա՛, հապա՛, տեսնելու քան էր, անանկ քարկուծիւն մը քի կապ կարմիր կտրած աւազ աւաղ կը պոռար կոր, վախցայ քի հիւանդ պիտի ըլլայ : Կը պատասխանէր մայրը ինքն ալ խնդալով :

Իպուրցը ձգելէն ի վեր բազմաթիւ թեկնածուներ ներկայացած էին ձեռքը խնդրելու համար : ամենից ալ մանրաբերկիւր քննութիւններէ հոքը մերժեր էր, իբրեւ անհամապատասխան իր կազմած մատաղաբուն : Վերջինը երկտասարդ մըն էր, ծանօթ ընտանիքէ մը, որ բաւական լաւ պաշտօն մը ունէր Հանրային Պարտուք վարչութեան մէջ եւ մեծ յոյսեր առաջ երթալու : Սաթենիկ սակայն, ինչպէս տեսանք մեր պատմութեան սկիզբը, այդ նոր առաջարկութիւնն ալ անընդունելի դատած էր :

— Ապագային մէջ առաջ պիտի երթայ եւ զեր . . . ատանկ ենթադրական հաշիւներով աւուստութիւն կ'ըլլա՞յ, կը մտածէր : ասկէ զատ

պաշտօնեաները պարապ մարդիկ կ'ըլլան, գործէ չեն հասկնար, մինչեւ կոկորդիւնի պարաքի մէջ կը լողան :

Իր բուն մատաղաբուն էր բացարձակապէս սգործի մարդը, վաճառական, սեղանաւոր կամ վաշխառու : այլքը բաց, երեսուն, չուանորդի, զիմացինը խաղի բերող, այլէն ձախէն կրծօն ուտող գործի մարդը :

— Ան հիմակունան դպրոցէ ելած երիտասարդները փարա մը չեն ըներ, կ'ըսէր իր հօրը հեւացիկ հաւանութիւններովը քաջալերուած : աւանքն ալ ամուսնանալ կ'ուզէն որպէսզի իրենց կնկան զրամը ուտեն Գաղիբէն գիտեն եւ դե՛ր, ուսմունք ունին եղե՛ր, սալոնի մարդ են եղե՛ր . . . պահալը կ'առնէ՞ ատուք :

Ամուսնութեան համար ներկայացած թեկնածուներուն մէջ հատ մը կարմխայն որ լուրջ նկատողութեան առնուած էր իր ու ծնողքին կողմէ : Շապին-Գարահիսարքի վաճառական մըն էր որ քանի մը տարիէ ի վեր եկած հաստատուած էր Պոլիս եւ որուն գործերը օրէ օր բարգաւաճելու վրայ էին :

Մարտիրոս Սարըպլըքեան, այս էր բարեբախտ թեկնածուն անուրը, թէ եւ քառասունի մօտ, սակայն հաղիւ երեսուն տարեկան կ'երեւար : Տասնըութը տարեկան հասակին աւուսնացած էր իր քաղաքին մէջ եւ տասնըինգ տարուան անպատու ամուսնութենէ մը հոքը կորսնցուցած էր կինը : Մանչ գաւազ մը չուաննալը իր սրտին մեծագոյն, անդարմանելի ցաւը եղած էր : Ինքն էր Շապին-Գարահիսարի Սարըպլըքեան գերդաստանին միակ մնացորդը եւ սոսկուածով կը մտածէր թէ՛ իր մահաւամբ ա՛լ ըտրուրին պիտի մարէր Սարըպլըքեան զերդաստանը որ հարիւր տարիէ ի վեր անընդհատ կը շահագործէր գաւառին հայ զիւղացիները : Անլուր արարքներով զրեթէ պատմական դարձած վաշխառու ընտանիքի մը անունն էր որ պիտի չիջնանէր, եւ Մարտիրոս աղա չէր կրնար իր մտքին մէջ սղմցնել այդ անողոք իրականութիւնը : Այս պատճառով՝ զրեթէ իր կնկան մահուանէն անմիջապէս հոքը փնտրուտուքի ելած էր նոր ամուսնութիւն մը կընքելու համար, երբ իր գործերը ստեղծ էին զինքը թողուլ իր ծննդավայրը եւ գալ Պոլիս ուր նորանոր ու անակնկալ շահերու աղբիւրներ պիտի մերջնականապէս կապած էին :

Ժամանակ մը առուտուրի մէջ մոռցած էր Սարըպլըքեան գերդաստանին ապագան, յետոյ նորէն զարմեր էր այդ սրտամեծիկ մտա-

ծողութեան՝ առժամական խորհուրդներ երկնելով, բաւական ժամանակ Պոսեցի աղջիկ մը առնելու հաղար թու մէջ վտանգներէն արտաւս փախար ըլլալէն ետքը :

Ի՞նչ պարագաներու մէջ Մարտիրոս Սարգսլըգեան հանդիպած էր հերմիքեան Մարկոս Էֆէնտիքին եւ ի՞նչպէս այդ հանդիպումը յանգած էր անոր աղջկան ձեռքը խնդրելու առաջարկին :

Սարգսլըգեան ընտանիքին վերընձեղման մասին աւագ կարեւորութիւն ունեցող այդ հարցը պիտի ջնանգը պարզել մեր պատմութեան երկրորդ գլխին մէջ :

ԵՐԴՐԱՆԵՐ ՍՏԵԱՆ

(Շուրմակիկ)

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

1817—1900

— 0 —

Հայոց աղբը ընդունակ եղաւ ծնելու ԺԹ դարում երկու խոշոր մարդ, երկու հանճար. Յովհաննէս Այվազովսքի եւ Պետրոս Ազամեան : Անհերքելի է, որ հայերի մէջ միշտ գոյութիւն ունեցել են տաղանդներ տարրեր տեսակի եւ մեծութեան, որոնք գրչի, վրձնի կամ բեմական արուեստի շնորհիւ ընդհանուր ուշադրութիւն են գրաւել : Նոյնպէս զանազան ասպարէզներով իրանց ձիրքը ցոյց տուող անձինք միշտ անպակաս են եղել, սակայն այդ երկու հակառակ աշխարհի մի տարրերն ալ երևոյթ առաջացրին, որ ոչ թէ միայն իրանց խաւար ու ողորմելի ազգին փառք ու պարծանքը եղան, այլ կարող էին նոյն իսկ ամէն մի լուսաւորեալ ազգին պատել բերել : Ափսոս, Ազամեան՝ Նա աշխարհ եկաւ անժամանակ, այսինքն երբ, երա համար նպատաւորու հող չկար պարտատուած : Հայոց աղբը չբորտեց նրա մեծութիւնը, չհասկցաւ նրա նշանակութիւնը, եւ նա մատառեց այնպիսի դժբաղդ վիճակի, որ երբ հաշուած էին նրա օրերը անկողնում պառկած, վերջին մուրացկանի նման կոպէկներ յորդմութեան էր օպատում «ազգասէր» հայերից : Այս առթիւ կենքը անցնելից վր մնալ մեր ազգի ճակատին :

Այվազովսքին երջանիկ մարդ էր : Երջանիկ էր նախ եւ առաջ այն պատճառաւ որ սառն պուռն չէր հայակական ննդ չըջանի մէջ գործելու, նրա ասպարէզը լայն էր :

Ոչ թէ միայն հայոց փոքրիկ տախկան ապգը,

այլ նորինիս Ռուսաստանի լայնածաւալ կայսրութիւնը մինչեւ այսօր չի ծնել մի երկրորդ նկարիչ, որ իր հանճարի խոշորութեամբ հասաւարար էր Այվազովսքին : Ըշմարիտ է՝ Ռուսաստանը ունեցիր է առեւտանի եւ ակաւաւոր գեղարուեստագէտներ, բայց նորանից ոչ մէկն իսկ այնպիսի աստատօրէն չէր վարձատրուած երկնքից ստեղծագործական ուժով եւ բանաստեղծական ոգւով, ինչպէս իՏէր հանգուցեալ Ժիրարէն : Եւ նա մեծ ծառայութիւն մտնուցեց ուսական արուեստին, թէ՛ իրրեւ ծովանրկարութեան նախաւար եւ թէ՛ ուսաց նկարչութեան հետ երկրագիշերին ծանօթացնող : Նրանից առաջ ոչ մի առաւ գեղարուեստագէտ չէր ձեռնարկել պատկերանկէաներ բանալու արեւմտեան մեծ քաղաքներում, ինչպէս Պարիզ, Լոնտօն, Հոմ, Վենետիկ, Փարիս, Մարթի, եւն : Նա իր ուղղութեամբ ուսմանդի էր, իւր ժամանակին մեծ անուն վաստակեց ամէն տեղ : Բոլոր կրեանիկներն միաձայն ընդունեցին նրա տաղանդի մեծութիւն եւ ինքնուրուեստիւն :

Ըշմարիտ է՝ չառ անգամ էլ իրաւացի կերպով պախարակում էին անյաջող եւ շտպով նկարուած պատկերները հրապարակ հանելու մասին : Եսկական չէին ուրանում, որ այդ մարդուն մէջ տարրերնակ կրակ կայ :

Բացի բոլոր անհրաժեշտ յատկութիւններէց մեծ արտիստ լինելու համար, նոյնպէս անաւաման աշխատասէր էր իւրաւացի, հաւաքգէտ եւ առկուս, Նա իր երկարամիտ կեանքի ընթացքում բազմաթիւ օքանչելի գործեր ադատարից, համարեալ բացառապէս ծովի տեսարաններ, որոնք ցրուած են Սախայից պէտմ մինչեւ Եւրոպայ եւ Ամերիկայ, բայց եւ ակտք է խոտովակուել, որ կրկնակի բազմաթիւ անկատար եւ միտարեկ նկարներ հանդէս հանեց, որ իսկապէս ցանկալի չէր : Իրրեւ «մարինիստ» կարծիքով առաջնակարգ էր, բաղդատելով եւրոպական հոչակ վայելող նկարիչներին հետ, իսկ իրրեւ ծովի երգիչ-բանաստեղծ միակ էր : Այվազովսքու ամենատարեի աշխատութիւններ գտնուում են Ռուսաստանի զանազան միւլգէներու մէջ եւ թագաւորազնայեկրի պալատներում : Նրանց թուում կան այնպիսի ստեղծագործութիւններ, որ ընդհանուր գեղարուեստի պատմութեան համար միշտ ներշնչանակութիւն պէտք է ունենան :

Ի՞նչպէս չանուանել հանգուցեալ արտիստին «երջանիկ մարդ» : Երբ նրան զարողեցաւ այնքան երկար ապրել, որ կարող եղաւ իւր խօսքը կատարելապէս վերջացնելու եւ հրաժեշտ տուցը երկրաւոր կեանքին այն ժամանակ միայն, երբ այլեւս բան չուներ ստելու : Բայց ի այդ իւր մարդոջ փառքը իւր աշխօղի տեսաւ :

Իրրեւ մարդ բարեգործ էր եւ դժբախտ : Առանձնապէս սիրում էր իւր ծննդավայր Թէոդորան եւ այդ քաղաքի վրայ մեքախտիք ունի : Թէոդորան, այդ փոքրիկ անշնչալ քաղաքը յայտնի դարձաւ իւր մեծ, պաւակի շնորհիւ